

Az elmúlt fél évszázadban a kárpátaljai magyar értelmiség egy jelentős része az Ungvári Nemzeti Egyetemen magyar nyelv és irodalom szakán szerzett tanári oklevelet. A tanzsók több tanára is komoly érdemeket szerzett a helyi nyelvjárások kutatásában. A diákok közül többen egy-egy kárpátaljai település tájnyelvi sajátosságainak vizsgálatát választották diplomamunkájuk tárgyául.

A KMNySz. a jövőben a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásának egyik fontos forrása lesz. Nemcsak a dialektológusok, hanem a nyelvtörténet, néprajz és más tudományágak művelői is haszonnal forgathatják. Reméljük, a szótárt újabbak követik a jövőben. Fontos lenne egy-egy település tájszavainak közzététele is.

TÓTH PÉTER
Nyugat-magyarországi Egyetem

Guttmann Miklós, Nárai nyelvi múltjából

Nárai község Önkormányzata, 2014. 164 lap

GUTTMANN MIKLÓS nemrég megjelent könyve juttatta eszembe Illyés Gyula meghatóan szép sorait, amelyek sokunk számára – bárhová vet is bennünket a sors – egész életen át a szűkebb hazához, a fölnevelő szülőföldhöz való ragaszkodás, visszavágyódás érzését jelenthetik. Ezt a gondolat- és érzésvilágot ő a következőképpen fogalmazta meg: „A vidéki, aki a hazáról kezd beszélni, előbb-utóbb a szülőföldre, a »szűkebb pátriára« lukad ki, egy falura s legeslegvégül egy udvarra, onnan a konyhán át egy kétaablakos szobára, amelyben anyja nyelvét megtanulta. Vagyis öntudatlanul újraéli visszafelé egy szó történetét, ízeleli az ősi pillanatot, midőn a ház és haza egy dolgot jelentett. A hazám a házam tája, mely pillantásommal, ahogy növekszem, egyre bővül, széles gyűrűkben egyre távolabb területekre terjed, mint a vízbe dobott kavics körül, világokat hódíthat, elérheti a csillagokat, mikor a régi ház már örökre elmerült” (Puszták népe). Ezt az érzést, ezt a gondolkodásmódot nemcsak a szerző írásai (a tájszavaktól a nyelvjárasi és néprajzi értékű közléseken át a földrajzi nevek vizsgálatáig) érzékeltetik, hanem azok a könyvben található fényképfölvételek is, amelyek az adatközlőknek állítanak emléket. Némelyik közülük egy-egy régi háztípus, utcarészlet vagy mezőgazdasági eszköz bemutatásával idézi föl a hajdan volt paraszti világot.

A szerző tanulmánygyűjteménye hüen tükrözi érdeklődési köreit, munkásságát, amely az anyanyelvi neveléstől a néprajzon, a névtudományon (a személy- és helynevek vizsgálatán) át a dialektológiai kutatásokig terjed. A bevezetésben könyvének célját a következőképpen fogalmazta meg: „Tanári pályám, életem nyugdíjazásomig a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékéhez kötött. Az oktató munkám mellett tudományos kutatásaimnak témái között többször foglalkoztam szülőfalum nyelvének kutatásával. Kutatási eredményeimet különböző szakfolyóiratokban publikáltam. Az a cél vezetett, hogy minél több hiteles ismeret kerüljön az érdeklődő emberek, fiatalok birtokába. Másik törekvésem az volt, hogy kifejezzem hálámat, elismerésemet adatközlőimnek, a falu áldott öregjeinek, akik nélkül írásaim nem készülhettek volna el. Mivel adatközlőim jelentős része már a másvilágra költözött, itt is kifejezem köszönetemet, elis-

merésemet tudásuk, emberi tartásuk, felkészültségük iránt. Ma már ezeket az írásokat nem lehetne így megjelentetni, hiszen ezek az ismeretek elvesztek a múltó időben. Az is teljesen nyilvánvaló, hogy ezek az ismeretek Nárai község, a szülőföld kultúrájának elidegeníthetetlen részei, azt is mondhatjuk örökségünk.” (5).

Guttmann Miklós tanári pályájának – az oktatásban és kutatásban egyaránt – egyik fontos jellemzője, amint az itt ismertetett tanulmánykötetéből is kiderül, anyanyelvünk alapos ismeretére és igényes használatára irányuló tevékenysége, amelyre már általános iskolai tanárként, később főiskolai oktatóként is nagy figyelmet fordított. Kutatói munkásságának kezdetén felső tagozatosok ragadványneveit gyűjtötte és elemezte pécsi és nárai tanulók körében. Föltevésem szerint ez a kutatása a diákok között olyan népszerű lett, hogy minden bizonnyal többüknek a nyelvi-nyelvtani kérdések iránti érdeklődésére is hatással volt. Néhány gondolat az óvodai anyanyelvi nevelésről című írása pedig arról tanúskodik, hogy nem kerülték el figyelmét azok a feladatok sem, amelyek ebben a tárgykörben az óvónőkre várnak, s amelyek az óvodások nyelvi fejlődését is nagyban elősegíthetik (7–9). A tanulók nyelvhasználatában előforduló nyelvjárási sajátosságokat kandidátusi értekezésében dolgozta föl, s ez a munkája A táji jelenségek vizsgálata tíz- és tizennégy évesek beszélt nyelvében a Nyugat-Dunántúlon címmel a Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 202. számaként 1995-ben látott napvilágot.

Az 1960-as évek közepétől szinte országos mozgalommá vált helynévgyűjtés és -kiadás során közzétévője lett a Vas megye földrajzi nevei című impozáns kötetnek, emellett azonban – Nárai néphagyományaira és a történelmi múltjára kitérve – részletesen elemezte a község bel- és külterületi neveit (19–30). Egy másik munkájában – főleg szülőfalujának helynevei alapján – néveléttani szempontból vizsgálta az idők során végbement változásokat, melyeknek háttérében leginkább a helyi közösségeket érintő társadalmi átalakulások állnak (31–34). Nárai földrajzi neveiben elvéve egy-két német és déli szláv (horvát és szlovén) eredetű földrajzi köznév is található. Ezek közül néhányat ebben a kiadványában is felsorolt és részletesebben elemzett. Így pl. a 143. lapon a *Mocsola* helynevet vizsgálta, A földrajzi nevek szláv rétegéről a nyugati régióban című dolgozatában (145–151) pedig többek között a Nyugat-Magyarországon leginkább ’mocsár, ingovány’ jelentésben használatos *limbus* és a ’gyep, rét, füves terület’ jelentésű *tráta* szlovén közneveket elemezte, amelyekből Vas megye néhány településében földrajzi név alakult (a *Limbus*, illetőleg a *Tráta* címszóra l. VMFN. 199/54; 10/101, 30/69, 37/1356, 43/53, 61).

Nemcsak a dialektológiai és szociolingvisztikai kutatásokban, hanem az iskolai oktatásban is jól hasznosítható az Összehasonlító szociolingvisztikai vizsgálat a paraszti gazdálkodás szókincsében című tanulmánya, amely kitűnő áttekintést nyújt a kutatási előzményekről, a vizsgáldás anyagáról, valamint az egyes kutatópontok és az adatközlők korosztályok szerinti kiválasztásáról, a feldolgozás eredményeiről és a további teendőkről is. GUTTMANN MIKLÓS sok meggyőző megállapítása közül itt csak egyet emelek ki, kutatási eredményeinek az iskolai oktatásban való felhasználhatóságát. Ez a következő: „A szókincs pusztulásának az oktatás közvetlenül is érzékeli kárát valamennyi iskolatípusban, iskolai osztályban, legfőképpen az irodalmi alkotások, versek, prózai művek tanításakor. Arany János, Petőfi Sándor, Ady Endre, József Attila – hogy csak a legnagyobbakat említsem a sor további folytatása nélkül – műveinek jelentős része kötődik a paraszti szókészlethez témájuk, nyelvi »építőköveik« alapján. A mai generációk anyanyelvi nyelvismeretének hiányosságai a paraszti szókincs területén olyan méreteket öltenek, hogy az

alkotások megértésének nehézsége lehetetlenné teszi a mű esztétikumának, az irodalmi mű szépségének befogadását.” (43).

A szerző megállapításával teljes mértékben egyetértve, fenti fejtegetését csak egy példával szeretném kiegészíteni. Egyetemi oktatóként előadásaimban vagy szemináriumokon, ha az célszerűnek látszott, irodalmi alkotásokból is idéztem az adott témához kapcsolódó példákat, mégpedig azzal a céllal, hogy a szóban forgó nyelvészeti tárgykört könnyebben érthetővé, és amennyire lehet, színeesebbé, érdekesebbé is tegyem. Ilyen esetekben meg-megkérdeztem a hallgatóimat egy archaikus elem, nyelvjárási sajátosság vagy egy-egy valódi tájszó jelentéséről. Érthető okokból nemegyszer előfordult, hogy esetenként senki sem ismerte föl – vagy csak nagyon kevesen – a szóban forgó régies nyelvi sajátosságot vagy az adott tájnyelvi lexémát.

A tanszéken végzett élő nyelvi kutatások keretében GUTTMANN MIKLÓS részletesen vizsgálta Nárai német eredetű tájszavait is (45–54). Ehhez jó föltételül szolgált az a körülmény, hogy már régebből gazdag példaanyag állt rendelkezésére. Erről és vizsgálódásainak céljáról a következőket írja: „Több száz tájszót tartalmazó korábbi gyűjtéseimből kiválasztottam 80 német eredetű lexémát azzal a céllal, hogy megállapíthassam, mennyire élnek a mai nyelvhasználatban a különböző korosztályokhoz tartozó adatközlők nyelvében. Mely szavak vannak kipusztulóban, visszaszorulóban? Milyen okok magyarázzák a szókészlet e német eredetű elemeinek az elmúlását.” Példaanyagának közlése után részletesen szól az adatközlők kikérdezésének körülményeiről, módszereiről. Ezt követően pedig az elemzésre kiválasztott lexémák egyes nemzedékek szerinti ismeretét, használatát, valamint a szociológiai szempontú állapotvizsgálat eredményeinek okait fejtí ki (48–52). A továbbbábiakban áttekintést nyújt arról, hogy a vizsgált 80 német eredetű lexéma milyen szófajcsoportba tartozik. Ezen írását végül német nyelvű rezümé zárja (52–54).

A szerző Szójegyzék Náraiból című közleményét, amely jelentős számú tájszót tartalmaz, Végh József emlékére készült kiadványba írta.

Az idő múlásával – néhány (főképpen határainkon túli területen lévő) elzártabb település, még ritkábban egy-egy vidék, kisebb tájegység kivételével – egyre nehezebbé, sőt már lehetetlenné vált a nyelvjárási anyaggyűjtés, hasonlóképpen a helynevek gyűjtése is. Ezért különösen fontos volna a korábban fölvetett tájnyelvi adatok, beszélgetések lejegyzése és közzététele. Ezekből az idősebb nemzedékek számára már egy eltűnt világ, a gyermekkor, a szülőföld megszépült, nyelvileg és tartalmuk nagyobb részében mégis nagyon vonzó emlékei tűnnek föl. Nemcsak szakmai szempontból, hanem érzelmi okokból is örömmel és nagy érdeklődéssel olvastam GUTTMANN MIKLÓS könyvébe került szövegfölvételeket (85–98, 99–136, 137–140).

A hajdani kenyérsütés menetének kötetbeli közlése nemcsak érdekes színfoltja GUTTMANN MIKLÓS könyvének, hanem figyelmet érdemlő, hasznos része is. Ugyanis néhány olyan valódi tájszó is van benne, amely a már említett Szójegyzék Náraiból című fejezetben nem található meg (l. 85–94). Éppen ezért talán ösztönzést is adhat a szerzőnek, hogy az eddigi, a különféle témájú nyelvjárási szöveggyűjtéseiből – néprajzi értékű adatokkal, közlésekkel kiegészítve – további tájszavakat gyűjtsön össze és jelentessen meg. Ezért gondoltam arra, hogy a Náraiban egykor hagyományos kenyérsütés szókincsében található valódi tájszókat itt felsorolom. Ezek a következők: *kipemetül* 'pemettel kemencét kitisztít, kisöpör, *kurugla* 'szénvonó, fából készült eszköz, amellyel a paraszt a kemence szájához húzzák', *lajtergya* 'létra', *langal^uò* 'kemencében kenyértésztából süített

lángos', *pemet* 'a kukoricacső borítóleveléből készült kemencetisztító eszköz', *sütnivalu* 'a kenyérsütéshez használt kovász', *vakarcs* 'maradék kenyértésztából sült kisebb kenyér; cipó' és *zsombor* 'szakajtó'. Az itt közzétett nyelvjárási szövegek esetenként természetesen más kutatási szempontból is hasznosíthatók lehetnek.

A szövegközlések egyik sajátos színfoltja, értékes, ma már különösen ritka gyöngysze-me az Archaikus imádságok címmel közölt fölvétel, amelyet a szerző édesanyja 96 éves korában mondott magnetofonra (153–154). A fölvételhez kapcsolódóan GUTTMANN MIKLÓS megemlíti, hogy elkésett az ilyen tárgyú szövegek rögzítésével. Mivel a magyar nyelvterületen sokfelé folytattam nyelvjárási szöveggyűjtést, máig sajnálom, hogy nem kérdeztem rá arra: ismerhet-e valaki az adott településen ilyen archaikus, a nép ajkán fennmaradt imádságot.

A könyv záró fejezetében részletes összefoglalást találunk CSABA JÓZSEF sokoldalú kutatói munkásságáról, amely a néprajzra, az ornitológiára és a magyar nyelvészetre is kiterjedt, s mindegyik szakterületen értékes eredményeket tud felmutatni (155–162). Aki jól ismeri CSABA JÓZSEF munkásságát vagy végigolvassa a Nárai nyelvi múltjából című könyv zárófejezetének utolsó bekezdését, bizonyosan egyetért az ott található megállapítással, amely a következő: „Csaba József gazdag örökséget hagyott ránk tanulmányaiban, adatközléseiben, múzeumban őrzött tárgyi emlékekben, fotókban, kéziratok anyagban. Elengedhetetlenül fontos lenne kéziratainak feltérképezése, feldolgozása a nevét viselő egyesület és a szakemberek összefogásával, a szükséges anyagi feltételek biztosításával” (161).

GUTTMANN MIKLÓS kötetbe gyűjtött írásait olvasva, szülőfaluja jó néhány egykori lakójának (köztük édesapjának, nagyanyjának), jó ismerősei házának fényképfölvételét, a címlapon pedig a község templomának fotóját látva gondoltam azt, hogy a Náraiban évtizedeken át folytatott, leletmentő gyűjtéseit és feldolgozásait ugyanaz a ragaszkodás, a szülőföldre való visszavágyódás, életfelfogás motiválta, amit – Nagykönyihez közeledve, ott tartózkodva vagy tőle távol lakva – szüleimre, rokonaimra, ismerőseimre és az egykori emlékekre gondolva sokszor átéltem. Végül még néhány gondolatot szeretnék hozzáfűzni a Nárai nyelvi múltjából című könyv megjelentetéséhez. Korántsem mellékes körülmény, hogy legyen olyan érdeklődő közösség, amely fölfedezi a múltjához, elődeihez kapcsolódó néphagyományainak, értékeinek megmentésére irányuló kutatói tevékenység jelentőségét, és azt, hogy erre a jövő alakításában támaszkodni lehet. Örömdetes, hogy a Nárai Önkormányzata fölismerte ezt, és a könyv megjelentetéséhez megfelelő anyagi támogatást nyújtott. Tapasztalatom szerint pénzszüke világunkban ez igen ritkán fordul elő. Ezért a község lakói és vezetői minden elismerést megérdemelnek. Németh Tamással, a község polgármesterével együtt hiszem és remélem, hogy a náraiak örömmel és érdeklődéssel forgatják majd e kiadvány lapjait, és elődeik küzdelmes múltját, szorgalmát, nehéz munkáját, egyes népszokásait és közösségük összetartását is megismerve remélhetőleg erőt merítenek a mindennapok gondjainak leküzdéséhez.

SZABÓ JÓZSEF
Szegedi Tudományegyetem